

NOI CONTRIBUȚII LA O ISTORIE A LEXICOGRAFIEI ROMÂNE

DE

C. A. STOIDE și CONSTANTIN TURCU

Anume împrejurări din viața poporului român au făcut ca, din cele mai vechi timpuri, să fie constrâns la bilingvism și chiar la poliglotie, în ce privește activitatea de stat și cea cultural-religioasă. În aceste condiții, începând de prin secolul al XVI-lea înainte — probabil o dată cu traducerea textelor religioase în limba română — s-a simțit necesitatea alcătuirii unor glosare slavo-române. Din a doua jumătate a secolului următor, se găsesc și glosare care au la bază și alte limbi de circulație la noi, precum latina, greaca, italiana, maghiara; iar din secolul al XVIII-lea înainte și limba rusă, germană și franceză. De aici a decurs, pentru epoca noastră, nevoia alcătuirii unei istorii a lexicografiei române, sarcină pe care și-a luat-o tînărul filolog Mircea Seche. În rindurile ce urmează — pornind de la meritoasa contribuție a lui Seche¹ — ne-am propus a face unele completări și întregiri la această importantă problemă.

În prefața cărții, Mircea Seche constată că diverșii autori² de studii lexicografice au privit problema parțial și, adesea, oarecum „subiectiv”, trecînd cu vederea operele „neconsecrate”, și „au stăruit doar asupra citorva lucrări care, din punctul de vedere al fiecărui autor în parte, ar forma o dată marcantă în istoria filologiei române”. El conchide, pe drept cuvînt, că „în felul acesta au rămas pînă astăzi necunoscute, numeroase dicționare valoroase, sau cel puțin interesante pentru istoria lexicografiei”. Privirea unilaterală asupra problemei a dus la concluzia neîntemeiată că „Lexicografia românească veche și modernă ar fi fost extrem de săracă în realizări”. Mircea Seche își propune să constate și să umple golurile. Ca atare, lucrarea abordată urmărește realizarea mai multor deziderate:

— să dea „cititorului o imagine cît mai completă asupra dezvoltării lexicografiei noastre naționale, de la origini pînă în zilele noastre”;

— să rectifice „nenumeratele erori care circulă încă în legătură cu începuturile, și diversele etape de dezvoltare ale lexicografiei române”;

¹ Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, I, Editura științifică, București, 1966, 192 pagini.

² Lazăr Șăineanu, *Privire critică asupra lexicografiei române*, în „Istoria filologiei române”, ed. a II-a, București, 1895; Dr. Carlo Tagliavini, *Lexicon Marsilianum*, București, 1930; I. Șiadbei, *Lexicografia română și istoria cuvintelor*, în „Limba română”, VI, 1957, nr. 6; D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, 1961, p. 122 și urm.; N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, partea a II-a, 1901, p. 283 și urm. Pentru această bibliografie și pentru alte lucrări vezi *Cuvînt înainte* la lucrarea lui Mircea Seche.

— să prezinte „date mai exacte asupra concepției care a stat la baza diverselor tipuri de dicționare, asupra influențelor sub care s-au aflat ele sau pe care le-au exercitat asupra conținutului și organizării lor materiale”.

Studiul lui Seche debutează cu constatarea, foarte justă, făcută pe baza existenței a „două fragmente de vocabular slavo-romănesc, din veacul al XVI-lea”, că „aparitia lexicografiei bilingve este, pe teren românesc, aproape concomitentă cu aceea a primelor texte bisericești traduse din limba slavonă”³. Deci lexicografia românească are o vechime de circa patru secole.

În continuare, se face apoi constatarea interesantă că din secolul al XVII-lea s-au păstrat „cel puțin opt glosare slavo-române, dintre care măcar două-trei din prima jumătate a secolului”. În sprijinul acestei afirmații sînt amintite fragmentele din „vocabularul biblic sîrbesc (vechi slav) — românesc, a cărui redactare trebuie situată în jurul anului 1630”, precum și cunoscutului lexicon al lui Mardarie Cozianul din 1649, „prima operă lexicografică completă păstrată pînă astăzi”.

Pe baza datelor furnizate de Gr. Crețu⁴, autorul trage concluzia — vom vedea în ce măsură valabilă — că „lexicografia românească din secolul al XVII-lea, este fără excepție de proveniență muntenească”⁵. E drept că această deducție categorică a suferit în „concluziile” lucrării o slabă atenuare, arătîndu-se că „lexicografia slavo-română este prin excelență de proveniență muntenească”. Acest fenomen e datorat, după autor, împrejurării că „primul și cel mai puternic focar de cultură tipărită, legat de limbile slave, s-a aflat în această provincie românească”⁶.

Părerea noastră este că aceste concluzii sînt contrazise de fapte. Primele tra-duceri de texte — acelea zise rotacizante, păstrate pînă astăzi — sînt din celelalte provincii românești, adică din Transilvania de nord, din Maramureș și poate din Moldova. Aceste realități ar trebui să ducă la concluzia că astfel de glosare slavo-române au existat în secolul al XVII-lea și în aceste provincii, chiar dacă ele nu se mai păstrează sau — mai probabil — nu sînt cunoscute încă. De altfel trebuie examinată și problema identificării acelor „Mihai”, care apar pe două din lexicoanele păstrate, cu date deosebite: Lexiconul din 1781 (1672—1673)⁷ și cel din 1683, ianuarie 9, scris de „Mihail logofătul sin Oprea diacon”⁸. Se pare că avem de a face cu unul și același copist — „Mihai” în 1673 și „Mihai logofăt ot Tîrgoviște” zece ani mai tîrziu — al unor texte alcătuite de altcineva. Apoi trebuie stabilit arhetipul acestor „copii” de pe un lexicon original, desigur mai vechi.

O altă constatare a lui Mircea Seche este aceea că, spre finele secolului al XVII-lea și în primii ani ai celui următor, se produce în istoria lexicografiei române o „cotitură fundamentală”⁹. Primul argument invocat în acest sens — acela că „locul limbii slavone începe să fie luat, în dicționarele bilingve sau poliglote, de către limba latină sau o limbă romanică”, nu ni se pare concludent. Convingerea noastră este că nu poate fi vorba de o astfel de substituție, ci — cel mult — de o scădere a intensității, în favoarea noilor limbi romanice, pe lingă care trebuie menționate și greaca și maghiara, care-și fac apariția paralel în lexicografia românească, apariție justificată de noile tendințe culturale-științifice și de noile raporturi politice din sud-estul Europei. Iar în ce privește apariția limbii italiene, ea se datorește aflului de învățați italieni aflați în serviciul Casei de Austria, care au venit în contact cu țările noastre.

Pe lingă dicționarele din a doua grupă, discutate de către Mircea Seche¹⁰, în care intră italiana alături de limba română, noi adăugăm aici și glosarul lui Fr. Grisellini, de circa 600 de cuvinte românești cu explicația în limba italiană. Lista aceasta

³ M. Seche, *op. cit.*, p. 7.

⁴ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-romănesc*, București, 1900, p. 22.

⁵ M. Seche, *op. cit.*, p. 7.

⁶ *Ibidem*, p. 182—183.

⁷ Gr. Crețu, *op. cit.*, p. 40—41.

⁸ *Ibidem*, p. 46—47.

⁹ Mircea Seche, *op. cit.*, p. 8.

¹⁰ *Ibidem*, p. 9.

de cuvinte face parte din opera abatelui italian intitulată „Istoria Banatului”, scrisă între anii 1770—1777 și tipărită în 1780¹¹.

De asemenea, lângă dicționarul greco-român amintit¹², socotim că trebuie adăugat și acel „scurt vocabular greco-român” aflat în manuscrisul grecesc cu nr. 692 de la Academia Republicii Socialiste România, din secolul al XVII-lea (1625). Vocabularul se află pe foile 1, 73—74, 79—81, 220—225¹³.

În ce privește cel de al treilea argument invocat de Seche, privind mutarea „centrului de greutate” în această epocă în Transilvania, datele existente și cele care vor urma nu-l justifică, ci cel mult se poate vorbi de o ușoară creștere în intensitate acolo. Pe lângă aceasta, trebuie să se țină seama că în trecut ca și astăzi — cărturarii români din cele trei țări au circulat neîntrerupt între ele și au întreținut strânse legături, ceea ce dovedește continua unitate culturală a tuturor românilor. Cîteva exemple nu credem că vor fi de prisos: Teodor Corbea, originar din Brașov, ajuns în serviciul domnitorului C. Brîncoveanu, și-a scris opera în Țara Românească (ținele secolului al XVII-lea) la îndemnul lui Mitrofan, episcop de Buzău (acesta moldovean de origine)¹⁴. Apoi Luca Ianculeos de la Rocca, grec de origine, italianist românizat, a trăit în serviciul unora din domnii ambelor Principate, scriindu-și însă vocabularul în opt limbi (1769—1780) la Brașov, unde a locuit un timp. În sfîrșit, dicționarul greco-român scris de Gherontie de la Neamț, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se păstrează în copie la Brașov. Așadar, e greu să admitem undeva „un centru de greutate” în aceste condiții.

O altă concluzie a autorului, cu care nu sîntem de acord, este aceea cu privire la un regres în dezvoltarea lexicografiei române „de la 1704 și pînă în jurul anului 1780”¹⁵. Pentru epoca aceasta autorul constată apariția numai a două glosare slavoromâne, cel al lui „Misail” din 1740 și cel al lui Macarie din 1778, ambele muntene, precum și a două dicționare latino-române, din Transilvania. Dintre acestea, unul, *Lexicon compendiarium latino-valahicum*, ar fi fost redactat pe la 1762—1776, prin părțile Oradiei, de un preot sau călugăr român și s-ar fi datorat curentului „religios ieziu din Transilvania”. Se admite, după concluziile lui Carlo Tagliavini, că „izvorul principal al lucrării” este „una dintre edițiile dicționarului latin-maghiar al lui Páris Pápay”¹⁶.

S-a atras atenția însă, mai demult, pe baza celor relatate în prefața dicționarului lui Pápay, semnată de editorul Petru Bod, că în adevăr opera lui Pápay a fost „tradusă” în limba română, în Țara Românească, și că traducerea aceasta se păstra, cam pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în biblioteca din Blaj. Noi am opinat că traducerea s-a făcut de către umanistul Stefan Bergler, de origine român, la ordinul lui Nicolaie Mavrocordat¹⁷.

Afară de aceste dicționare, Mircea mai arată că în epoca citată s-au redactat, de către autori străini, și două mici vocabulare italiano-române¹⁸.

Urmează o altă constatare și anume că „lexicografia greco-română nu face nici ea progrese” în epocă¹⁹.

De la început trebuie să observăm că parte din materialele lexicale puse în circulație în publicistica de specialitate n-au fost cunoscute autorului schitei de istorie a lexicografiei, fapt care l-a determinat să tragă concluzia citată cu privire

¹¹ N. Bolocan, *Istoria Banatului Timișoara după Fr. Grisellini*, București, 1926, p. 180—194.

¹² M. Seche, *op. cit.*, p. 11.

¹³ C. Litzica, *Catalogul manuscrisurilor grecești*, București, 1909, nr. 612, p. 305, și I. Ștefănescu, *Opere istorice, capitolul Manuale și dicționare greco-române*, București, 1942, p. 195, (care îl consideră însă din secolul al XVIII-lea).

¹⁴ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, III, 2, București, 1946, p. 842.

¹⁵ M. Seche, *op. cit.*, p. 13.

¹⁶ *Ibidem*, p. 13—14.

¹⁷ C. A. Stoide, *Contribuții la istoria tiparului românesc în Brașov în sec. XVIII*, în „Luceafărul de ziua”, III, 1956, p. 142 și nota 28.

¹⁸ M. Seche, *op. cit.*, p. 15.

¹⁹ *Ibidem*, p. 15—16.

NOTE ȘI DOCUMENTE

alfiei greco-române. O serie de mari lexicoane, unele bilingve, poliglotte, în compoziția cărora intrau elino-greaca modernă și zic net această concluzie.

greco-române necunoscute autorului, amintim lexiconul manuscris 1944 la biblioteca Institutului de Drept din Iași. Manuscrisul, a 238 foi (cu unele lipsuri), a fost descris de către profesorul ar descrierea acestuia, care reproduce și fragmente din vocale pare, unele concluzii eronate. Astfel, el conchidea că „locul dictionar este Mănăstirea Hurezului”, invocând numai faptul prima filă a dictionarului arată că a aparținut acestei mănăstire avea și semnificația că glosarul a ajuns la o dată oarecare irii Hurez — după cum a ajuns și la Iași — și deci el a putut O altă concluzie a lui St. Berechet este că glosarul ar fi fost im Ivireanul. Identificarea a făcut-o prin „comparația” glosa-manuscrisul ilustrat al lui Ivireanul, descoperit de dînsul la

scrisul ar aparține deci „începutului secolului al XVIII-lea” o aza următoarei însemnări: „Eu am citit aceste mai sus scrise „, 1725, Noembrie 30”. Data de an a inscripției pare însă rău putea fi vorba de anul 1775. De altfel cuprinsul notei în anacronic și, în orice caz, nu este în nota mentalității primei al XVIII-lea.

și că opera descrisă de Berechet este în parte și un vocabular poate deduce nu atât din descrierea ce i s-a făcut, cit din reproduse în studiu. De altfel Berechet crede că autorul voca-eputîntei de a da termeni precisi de traducere, ar fi recurs la a noastră este că vocabularul descris trebuie pus în legătură cătuit în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea la Mănăstirea oscutul învățat Gherontie²³. Acest dictionar a fost alcătuit, Ștefănescu, pe baza celor două vocabulare foarte cunoscute, și Gheorghios Constantiu²⁴.

decizam că extrase din acest vocabular, făcute pe un manuscris se găsesc în glosarul nou, greco-român, păstrat în biblioteca St. Nicolaie din Scheii Brașovului²⁵. Am comparat acest voca-care e descris de Berechet (evident, o altă copie a lui) și am de cuprins dintre aceste vocabulare e de circa 1/3.

anterioară anului 1777, Ioan Dimitrie din Forna, fost profesor e Al. Ghica, a „tradus” tezaurul limbii grecești a lui Henri fost impodobită cu versuri arhaizante de către Scarlat Ghica²⁶. n lexicografia poliglotă, afit prin vechimea lui, cit și prin at, precum și prin numărul mare de limbi în care e redactat,

et. *Un dictionar neogrec*, în „Revista istorică”, XXII, 1936,

op. cit., p. 206. Glosarul în cauză poartă titlul: *Λεξικόν αλφαβητικόν* și se păstrează în Biblioteca Academiei Republicii b nr. 1577.

i Gherasim Vlahos, la origine un vocabular neogrec-latin-ediția din 1784, cuprinde și limba franceză. Vocabularul lui au era paleogrec-neogrec-latin-italian. (Pentru ambele, vezi p. 206—209).

— după cum se vede — este numai un rezumat al operei het. El pare a fi o prelucrare de la sfîrșitul secolului al uele două decenii ale celui următor și trebuie pus în legătură esti la școala din Scheii Brașovului.

de ortografie al lui Anastasie Gordios, Leipzig, 1777, p. 241. *Istorică*”, XX, 1934, nr. 10—12, p. 446).

se cuvime lexiconului octo-glas a lui Luca Ianculeos de la Rocca. Acest Lexicon se păstrează în nouă volume, în original sau într-o copie unică, în Biblioteca Universității din Iași. A fost studiat de C. Erbiceanu. După o notă cuprinsă în volumul I al operei, se constată că manuscrisul provine din biblioteca Mănăstirii Sf. Sava din Iași și a fost scris, cum am arătat mai sus, de către Luca de la Rocca, la Brașov după 1769 și înainte de 1780. Titlul lexiconului este: *Ἀσξικόν διατάξιον αὐ τοῦ Λουκά τοῦ Γρανοῦλαιος δε λα ροκκας ὁ ἐν Κορινθίων ἑκπληρηθεῖς*.

După cele constatate de C. Erbiceanu și subliniate de I. Ștefănescu — autorul celui mai complet studiu asupra lexicografiei greco-române de până la 1940 — „cuvintele grecești vechi sînt explicate în dialectele ionic, doric, eolic, limba greacă poetică, limba greacă modernă, latină, italiană, franceză, arabă, persană, turcă, ebraică și valahă”²⁷.

Un mic vocabular român-grec, datînd probabil din primul deceniu al secolului al XIX-lea, se păstrează într-un miscelaneu aflat în Arhivele Statului din Iași. Manuscrisul, un caiet de format 20/10 cm, nenumerotat, conține socotelile unui negustor din Moldova, diverse alte însemnări, rugăciuni etc. Vocabularul e redactat pe 3 pagini. Pe fiecare pagină cuvintele sînt așezate cite patru în rînd, însoțite de traducerea greacă. Sînt în total 144 cuvinte românești, cu corespondentele lor grecești²⁸.

La cele arătate mai sus trebuie să se adauge și lista de cuvinte românești, explicate în grecește la opera istorică a lui Matei al Mirelor și Stavrinou, din edițiile de după 1710²⁹.

E necesar de asemenea să se cerceteze mai atent manuscrisul de la Academia Republicii Socialiste România, nr. 1232, anterior datei de 1752, și care a aparținut lui Constantin și Ilie Kogălniceanu, deoarece — după Gh. Ghibănescu, care reproduce 60 cuvinte de pe fila 63 a manuscrisului — acesta nu pare a fi un dicționar bilingv (francez-român), ci unul în cinci limbi (franceză, elină, greacă, rusă, română)³⁰.

O mențiune aparte merită operele lexicografiei aromâno-grecești, aproape complete necunoscute lui Mircea Seche.

Seria o deschide atît de mult discutatul lexicon greco-aromâno-albanez, datorat lui T. A. Cavallioti și cuprins în opera *πρωτοπειρία* (Prima învățătură)³¹, care a fost scrisă înainte de anul 1770 în Moscopole, cunoscutul oraș cultural macedo-român, unde autorul era preot și director al „Noii Academii”. Se pare că tipărirea ei s-a făcut inițial oară chiar în acest oraș³², la tipografia lui Naum, și apoi s-a reeditat la Veneția, în anul 1770³³. Conținutul celor o sută de pagini ale operei este, pe scurt, următorul: un abecedar, noțiuni elementare de aritmetică, învățături morale, rugăciuni și vocabularul, tipărit pe 47 de pagini, cuprinzînd 1170 de cuvinte, așezate pe trei coloane (romaica, vlahica și albanica). Textul e scris cu caractere grecești³⁴.

²⁷ C. Erbiceanu, în „Revista Teologică”, III, 1885—1886, p. 220—221; I. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 205—206.

²⁸ Arhivele Statului Iași, ms. nr. 1713.

²⁹ Dan Simonescu, *Le Chroniqueur Matthieu de Myre et une traduction ignorée de son „Histoire”* (în „Revue des études Sud-Est-Européennes”, tom. IV, 1966, nr. 1—2).

³⁰ Gh. Ghibănescu, „T. Codrescu”, revistă de istorie, II, 1933, nr. 4, p. 107—108.

³¹ Pentru activitatea publicistică și didactică a lui Cavallioti a se vedea C. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, I, Buc., 1942, p. 423—425 și vol. III, 2, p. 845. Deși Mircea Seche a întilnit numele autorului într-o grafie deformată „Callioti”, el conchide: „dicționarul greco-român, redactat pe la 1770 de un Callioti... dar nu cunoaștem nici un amănunt asupra acestei lucrări” (Schita... p. 16).

³² N. Camariano, *Mihalopoulos Fanis, Moscopolis* („Revista Istorică Română”, XIII, 1943, fasc. III, p. 81).

³³ Bianu-Hodos, *Bibliografia Românească Veche*, II, p. 194—195, și Dan Simonescu, B.R.V., IV, p. 96, unde se face și o scurtă prezentare a vocabularului, plus facsimilul primei pagini. O bună prezentare a se vedea la Victor Papacostea, *Povestea unei cărți. Protopiria lui Cavallioti* (în „Omagiul lui Constantin Kirițescu”, București, 1937, p. 663—674).

³⁴ Th. Capidan, *Un lexicon greco-aromân-albanez*, în „Revista Istorică”, XX, 1934, nr. 1—3, p. 20—21.

Acest lexicon a avut cea mai mare răspîndire în epocă, în special în rîndurile lumii științifice din afară. În anul 1773 el a fost recomandat de către studentul macedonean Constantin Hagi Gehani, originar din Moscopole, în timp ce-și făcea studiile la Viena, învățatului Johann Thunmann, care a studiat și reprodus lexiconul lui Cavallotti în opera de mare circulație științifică, *Untersuchungen über die Geschichte der osilichen europäischen Völker*, tipărită la 1774 în Leipzig³⁵. Johann Thunmann a însoțit vocabularul lui Cavallotti de o traducere latină a cuvintelor³⁶.

Un fragment din acest vocabular de 31 de pagini format mic, care reproduce textul pînă la litera p, a fost descoperit de Marcu Beza în biblioteca Mănăstirii Sf. Pantelimon de la Sf. Mormînt și dăruit Academiei Române. Descrierea și identificarea acestui manuscris cu opera lui Cavallotti din versiunea Thunmann a făcut-o Th. Capidan³⁷.

Un alt glosar, în patru limbi, în care intră macedo-română (aromână) și albaneza, alături de greacă și bulgară, a fost alcătuit de către Daniil din Moscopole. Opera poartă titlul *Εισαγωγική διδασκαλία* și a avut două ediții: una la Veneția în 1794 și alta la Constantinopol în 1802³⁸.

Existența operii macedoromânului Cavallotti, editată încă înainte de 1770, și a lui Daniil din Moscopole, editată în 1794 și 1802, infirmă concluzia lui M. Seche că N. Ianovici ar fi „autor al celui dintîi dicționar în care apare, ca limbă componentă, dialectul aromân”³⁹. Se știe că Ianovici este autorul pentaglosarului din 1821⁴⁰.

Deosebit de cele de mai sus adăugăm următoarele:

O încercare de glosar în componența căruia intră și macedoromâna, se păstrează între manuscrisele Academiei și cuprinde „material pentru un vocabular macedo-român, cu explicații în limba greacă și germană”⁴¹.

O operă de mai mare dezvoltare e însă *Dicționarul macedo-român* alcătuit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (înainte de anul 1880) de către dr. M. G. Obedeanu⁴².

În sfîrșit, trebuie remarcat că și cel dintîi „vocabular ruso-român” e dintr-o perioadă mai veche și anume din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. El este cuprins în gramatica rusească scrisă de un Ștefan Ioanov în „luna februarie 26, anul de la Hristos 1746”. Opera se păstrează în manuscris, sub nr. 3784 la Academia Republicii Socialiste România⁴³.

Foarte dreaptă e afirmația lui M. Seche prin care arată că, pentru perioada de după 1780, „pînă la sfîrșitul secolului, numărul dicționarelor românești crește din nou în mod simțitor”⁴⁴. Însă la operele semnalate și descrise de el se pot adăuga și altele.

De semnalat apoi — lucru important — că la Iași exista, formată din ordinul domnului, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o societate de învățați, oameni de școală și elevi ai Academiei domnești, clerici, dar și boieri pămînteni,

³⁵ Papahagi V., *Constantin Hagi Gehani din Moscopole*, în „Revista istorică”, anul XXIII/1937, nr. 7—9, p. 271.

³⁶ Th. Capidan, *art. cit.*, p. 20—21.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, 1, p. 423.

³⁹ M. Seche, *op. cit.*, p. 21, nota 2.

⁴⁰ V. Papacostea, *Pentaglosarul lui Neculaie Ianovici*, în „Revista Istorică Română”, IX, 1940, p. 314—322.

⁴¹ I. Bîanu și Gh. Nicolăișca, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, Craiova, 1931, p. 44, nr. 771.

⁴² *Ibidem*, p. 117. Opera se află în manuscrisele 903—904, iar *Notele de dicționar și gramatica* în manuscrisele nr. 897—902.

⁴³ G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești*, vol. I, București, 1959, p. 127; Zamfira Mihail, *Primele scrieri românești pentru studiul limbii ruse în „Studii și cercetări științifice. — Filologie”*, XIII, 1962, fasc. 1, p. 25, identifică pe Șt. Ioanov cu preotul și cărturarul brașovean Șt. Ioanovici.

⁴⁴ M. Seche, *op. cit.*, p. 16.

în număr de 30 de colaboratori, care se ocupau cu probleme de vocabular. Această societate a redactat, între altele, dicționarul grec-italian-francez, care a fost publicat în 1790 la Viena, sub numele lui G. Vendoti⁴⁵.

Nu se știe cui se datorea și ce cuprins avea acel „Λεξιλογιον Μολδοβικον” păstrat în biblioteca națională din Atena⁴⁶. S-ar putea ca acest dicționar să fi fost bilingv, greco-român (moldovenesc!), și datorită tot societății care a alcătuit opera editată de Vendoti.

Un „Λεξιλογιον ρωμαιο βλαχικον” care probabil este tot din secolul al XVIII-lea, este citat de Papadopoulos Kerameus⁴⁷. Tot din această perioadă este și dublul vocabular intitulat *Mic vocabular neogrec-român-german* (fila 64v—65v) și unul „neogrec-german-român” (fila 65)⁴⁸.

Credem, din nou, pentru motivele arătate mai sus, prea categorică afirmația lui M. Seche că „ceea ce caracterizează primul sfert al secolului al XIX-lea, pentru lexicografia românească” ar fi „mai întâi mutarea *totală*, din Țara Românească și din Moldova în Transilvania, a preocupărilor în acest domeniu”. Autorul crede că „nici o singură lucrare nu poate fi semnalată acum în Țara Românească și în Moldova, în timp ce Transilvania produce, cel puțin zece dicționare sau proiecte de dicționare”⁴⁹.

Este adevărat că pentru această perioadă — oarecum nejust delimitată de autor — Transilvania aduce aportul cel mai substanțial la lexicografia românească. În acest interval de timp au fost definitivitate și tipărite rezultatele *mai vechi* ale Școlii ardelenice. Parte din lucrările tipărite, dintre cele definitivitate sau numai abordate și neterminate din această epocă, sînt rezultatul unor eforturi cu mult mai vechi.

Nu trebuie însă subestimate nici preocupările în acest domeniu, din celelalte teritorii românești. Cunoscută fiind împrejurările de atunci, rezultatele acestor eforturi, ori n-au putut fi imprimate, ori s-au pierdut.

În acest sens, același Codrîca, secretar domnesc al lui Mihai Șuflu vodă, ne informează că domnul a însărcinat pe marele logofăt Dimitrie Fotiade Catargiu, împreună cu doi colaboratori, plății tustrei lunar „din caseta domnească”, să traducă „Dicționarul Academiei Franceze”⁵⁰. A fost probabil o lucrare părăsită, odată cu plecarea domnului de la tron, în anul 1821.

Tot cu prilejul acestor tulburări, mai avem și alte semnalări de lucrări lexicografice pierdute. Dintr-o „dizertație pregătitoare la dicționariul românesc-latinesc-elinesc din 1842”, publicat de Grig. Papadopol, luăm cunoștință că „două dicționare elleno-românești se alcătuiau de o societate de bărbați încercați și iubitori de bine (din Țara Românească)”, însă din nerocire manuscrisurile, lor se pierdură în cea din urmă răzvrătire a țării⁵¹. Deci pierderea acestor opere a avut loc cu ocazia evenimentelor din 1821.

Între tipărițile din 1821 semnalăm și „Bordeiul Indieneșc” (de Bernardin de Saint-Pierre), tradus din lb. franceză de către Leon Asachi (Iasi, 1821), care cuprinde între paginile 81—106, un „vocabular” de neologisme, al cărui rost îl arată Asachi în prefața traducerii sale⁵².

⁴⁵ Pentru aceste manifestări culturale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în capitala Moldovei, a se vedea D. Russo, *Codrîca*, în „Elenismul în România”, București, 1912, p. 67, nota 1. Vezi, de același, *Studii istorice greco-române*, București, 1939, vol. II, p. 39, precum și I. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 209, nota 4.

⁴⁶ I. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 210.

⁴⁷ În *Catalogul bibliotecii din Mileon*, p. 30, ms. 80; cf. I. Ștefănescu, *op. cit.*

⁴⁸ I. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 195.

⁴⁹ M. Seche, *op. cit.*, p. 21 (sublinierile noastre).

⁵⁰ D. Russo, *Studii istorice greco-române*, Buc., vol. II, p. 539.

⁵¹ I. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 210.

⁵² E. Lovinescu, *Gh. Asachi*, Buc., 1927, p. 20—21 și I. Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simionescu, B.R.V., vol. III, 1912—1936, p. 383—385.

Probabil din această perioadă este și „Vocabularul francez-român” din care publică un fragment Gh. Ghibănescu, reproducând 85 cuvinte din litera „ch”, dar nu arată locul de păstrare⁵³.

Mircea Seche, care a acordat o atît de temeinică cercetare unora din dicționarele publicate, cum sînt cele două din 1823 și 1825, ca și dicționarelor lui Cihac și Laurian-Massim, se cuvenea să se ocupe mai temeinic și de opera lexicografică a lui Iordache Golescu. Dicționarul acestuia, român-grecesc⁵⁴, deși cuprinde un număr de 177 file infolio, n-a fost luat în considerare de către autorul *Schitei de istoria lexicografiei*.

De asemenea, trebuie menționat, pentru perioada de după 1825, și „vocabularul român-latin” cuprins în „Gramatica Daco-Română” a lui I. Alexi (Viena, 1826), p. 222—269, care e urmat de o serie de dialoguri (p. 270—313). Acest dicționar cuprinde c. 2800 cuvinte.

Reamintim că tot în epoca aceasta — mai precis în 1825 — s-a publicat și abecedarul greco-român al lui Grigore Pleșoianu și Gheorghe Librier, care cuprinde între altele și un vocabular greco-român (paginile 9—19). Cuvintele sînt grupate pe diferite domenii⁵⁵.

În fine, trebuie amintită și *Cartea grecească cu bucăți alese* — *Εκλογαριον Γρηκικον* — a lui Dimitrie Nicolaie Darvari, care s-a publicat în trei ediții între anii 1804—1827 (în Viena prima și poate și a doua, iar a treia la București, în 1827) și care cuprindea „cîteva bucăți de lectură, un vocabular greco-român și un tratat de gramatică”⁵⁶. În legătură cu această carte, subliniem și faptul că de una din primele două ediții ale ei s-a folosit Petre Berovici din Brașov, la alcătuirea *Bucvarului* său pentru școlile bulgărești, tipărit la Brașov în 1824. În prefață se arată că membrii comunității bulgare din Brașov au proiectat să se tipărească și un „Mic lexicon” în patru limbi (bulgară, greacă, valahă și rusă), precum și o gramatică etimologică a acestor 4 limbi⁵⁷. Nu știm dacă acest proiect a fost îndeplinit.

Pentru epoca 1825—1870, autorul face constatarea că „după apariția *Lexiconului budan*”, dar mai ales către jumătatea secolului, se constată o nouă repartitie geografică a preocupărilor lexicografice: „Muntenia începe să concureze în mod evident și chiar să depășească în acest domeniu Transilvania”. Apoi se observă că Transilvania și Muntenia „înd să se specializeze fiecare în anumite tipuri de dicționare”.

Din această epocă au rămas însă necunoscute autorului eforturile făcute în lexicografia bilingvă ca și în cea unilingvă, de către profesorii de la școlile din Iași, din deceniile trei și patru ale secolului trecut. Pentru uzul învățămîntului, au fost alcătuite atunci proiecte, sau au fost adaptate ori elaborate o serie de vocabulare. Deși aceste lucrări n-au fost tipărite, parte din ele s-au păstrat în manuscris.

Trebuie scos în evidență și faptul că Epitropia școlilor din Moldova, condusă de mitropolitul Veniamin, luînd în dezbateră ofisul domnesc din 2 noiembrie 1836, în legătură cu dezvoltarea învățămîntului, a hotărît la 16 martie 1837, între altele, alcătuirea „unei comisii pentru compunerea, traducerea și revizuirea cărților didactice, și alcătuirea unui dicționar românesc, pentru care s-a decis cumpărarea *lexiconului manuscris alcătuit de răposatul consilier Ion Budai Deleanu*”. Acest manuscris, „împreună cu *lexiconul alcătuit de către căminarul Costin Veisa*”, precum și cu materialul lexical adunat „din gura poporului românesc”, cit și din cărți sau dresuri vechi”, urma să stea la baza noului dicționar. Pentru evitarea neologismelor se propunea crearea de cuvinte noi cu ajutorul lexicului latin. Se recomanda însă, în rezolvarea acestei probleme, ca Direcția școalelor din Moldova, să se pună de acord cu Direcția școalelor din Țara Românească⁵⁸. Nu cunoaștem, deocamdată,

⁵³ Gh. Ghibănescu, „T. Codrescu”, revistă istorică, II, 1933, nr. 4, p. 59—60, nr. 5.

⁵⁴ I. Bianu — G. Nicolăișasa, *op. cit.*, III, p. 89, ms. 851.

⁵⁵ I. Banu, N. Hodos, B.R.V., III, p. 476—477, și N. Bănescu, *Un dascăl uitat: Gr. Pleșoianu*, „Analele Acad. Rom.”, Mem., Sect. ist., XXXVII, p. 365—366.

⁵⁶ C. Litzica, *Catalogul manuscriselor grecești*, București, 1909, p. 106, ms. nr. 110. De asemenea, B.R.V., vol. III, p. 560.

⁵⁷ Ion Bianu și Dan Simionescu, B.R.V., tomul IV, p. 311—314.

⁵⁸ C. I. Andreescu, *Evoluția învățămîntului*, Iași, 1935, p. 84, 85.

mai mult despre lexiconul alcătuit de „căminarul Veisa”⁵⁹. Dintre încercările pentru elaborare de lexicoane ale altor persoane din această epocă, vom aminti, în ordine cronologică, următoarele:

Indeletnicire de cuvinte latinești, e un vocabular latin-român, alcătuit de Enache Halunga⁶⁰, profesor la „Gimnazia vasiliană”. Manuscrisul începe să fie copiat (?) la 10 ianuarie 1836, într-un caiet în 8°, de 42 foi. Cuvintele în număr de 3400 sînt grupate pe anumite domenii. Poate că el urmează planul vreunui din vocabularele care se găsesc în dialogurile bilingve, apărute în epocă. Se pare că i-a servit de model opera lui Pleșoianu și Librier, *Abetedar și dialoguri*, ediția a III-a, 1834⁶¹.

De la profesorul de latină D. Stoica al Gimnaziului de pe lângă Academie⁶², au rămas în manuscris două opere de lexicografie latino-română și o gramatică latină, tipărită în 1852⁶³. Una dintre lucrările lexicografice ale lui D. Stoica poartă titlul: „Broeder, Christian Gottlob, *Vocabularium manuale latino-romanum*”. E un manuscris de 72 foi și poartă data „Iași, 14 iunie 1849”. În introducere, autorul spune că „acest vocabular este pentru începătorii limbii latine, foarte acomodat în toate privirile pentru că este ca o anexă la lecturile latine pe care le-au aplicat Cristian Gottlob Broeder la capitolul gramaticii sale cei mici sau elementare, latine”⁶⁴.

A doua lucrare manuscrisă e un vocabular — o compilație după opera lui Immanuel Iohann Scheller dar, se pare, și după alți autori⁶⁵. În prefață, autorul spune că „acest dicționar l-am început a-l lucra, a-l urma și scrie, din cei mai buni autori (în 26 noiembrie 1843 și gătit în 16 februarie 1844 [?], cuprinzînd 89 coale și 7/8, cu 10 000 și mai bine cuvinte), adică din Cornu [?], copie [sic, ediție] a lui Adam Frederich Kirsch, tipărit la Lipsca în 1774, iar mai cu seamă după Im. Ioh. Gerch. Scheller, prin editorul G. H. Lünemann dr. și profesor de latină în Göttingen, tipărit la Viena în tipografia lui B. Ph. Bauer și Anton Strausz, 1806”.

D. Stoica a început lucrarea în momentul cînd și-a dat seama de lipsă și de greutatea elevilor în alcătuirea temelor școlare. Cu această ocazie a ținut să arate și metoda pe care a urmat-o în alcătuirea lucrării. Se pare că el a avut la început intenția să alcătuiască un lexicon în patru limbi — adică latina clasică și medievală, greaca și româna. A renunțat însă la acest plan, din lipsă de timp, dar și pentru că opera trebuia terminată la o dată fixă. După cit se înțelege, autorul avea credința că lucrarea se va tipări și, de aceea, a amînat acele completări — dacă vor fi socotite necesare — la tipărirea operei, pe care el o vedea apărînd în mai multe ediții. Dîndu-și totuși seama că lucrarea lui s-ar putea să nu corespundă cerințelor științifice, el recomandă, pentru cei mai înaintați în studiu, opera de proporții a lui Varinus Favorinus.

Operele scrise de dînsul și enumerate mai sus le-a redactat în ciornă și numai acelea din ele care urmau să „se dea la lumină, acelea se vor lucra, după putință, mai perfect”.

După cele cuprinse în foaia de titlu, dicționarul propriu-zis ar fi fost lucrat „din 26 noiembrie 1843 pînă la 16 februarie 1844”. Prefața este însă datată din „Iași, 4 iunie 1849”. Dată fiind extinderea acestei opere — 720 pagini în 8°, cu un cuprins de circa 10 000 de cuvinte cheie — este exclus ca ea să fi fost terminată în mai puțin de trei luni! Mai curînd trebuie să admitem că lucrarea a fost redactată într-o perioadă de 6 ani — adică din noiembrie 1843 pînă în februarie 1849, și că prefața a fost scrisă mai tîrziu și adăugată la 4 iunie 1849.

⁵⁹ Acest Costin Veisa se pare că a avut și preocupări beletristice. Se păstra mai demult un manuscris al său intitulat *Tablou*. Cf. Xenopol-Erbiceanu, *Serbarea scolară de la Iași*, p. 298.

⁶⁰ Enache Halunga, care în 1829 se găsea ca profesor la Școala Vasiliană, își făcuse studiile la Școala de la Sf. Sava din București (A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, VI, Iași, 1893, p. 258 și C. I. Andreescu, *Evoluția învățămîntului*, p. 31).

⁶¹ Arhivele Statului Iași, ms. nr. 1789.

⁶² C. I. Andreescu, *op. cit.*, p. 102.

⁶³ Xenopol — Erbiceanu, *op. cit.*, p. 258.

⁶⁴ Biblioteca Centrală din Iași, ms. III, 139.

⁶⁵ *Ibidem*, ms. IV, 47.

Intre încercările de vocabular unilingv, trebuie amintit și dicționarul „etimologic român” făcut de V. Paulini, din familia Pavloviți, se pare originară din Botoșani⁶⁶. Și acesta a fost, cu începere de prin 1832, profesor la școalele începătoare, cu un titlu luat la un curs de trei luni, pentru pregătirea didactică a candidaților. Din 1835 e profesor la Gimnaziu (Academia Mihăileană)⁶⁷. Dar în 1842, V. Paulini „din Iași” e profesor și director al școlii publice din Botoșani⁶⁸.

Se cunosc, din activitatea lui Paulini, câteva opere didactice. Încă din 1837 el a dat la tipar *Gramatica latină pentru români și Geografia lumii vechi*. Cu reeditări, adăugiri și completări, sînt: *Gramatica româno-latină (sintaxa)*, publicată în 1840 la Iași și *Gramatica româno-latină (etimologia)*, în același an și loc.

În legătură cu opera lexicografică a lui V. Paulini se cunoaște un „Apel general către toți românii pentru culegerea de cuvinte în scopul formării unui dicționar etimologic român”. Apoi, în același scop, încă două grupe de manuscrise: „Cuvinte culese de profesorul V. Paulini” și „Caietele de cuvinte clasate după ordine alfabetică”⁶⁹. După datele aflate în manuscrisul trecut la Academia Republicii Socialiste România, se vede că și lucrarea lui a rămas neterminată.

În cercetările sale cu privire la limba, literatura și cultura italiană, I. Heliade-Rădulescu ne-a dat câteva studii foarte temeinice și importante ca, *Paralelism între limba română și italiană*, tipărit în „Curierul de ambe sexe”, III, (1840—1842) etc. La studiul amintit aici, autorul a anexat ca material documentar al „paralelismului” un „vocabular român-italian” care însumează circa 3 000 cuvinte, grupate în două capitole. Împreună cu studiul, e o contribuție comparativă serioasă asupra limbilor celor două popoare. Vocabularul ocupă 47 de pagini, iar studiul și notele 33 de pagini⁷⁰.

De asemenea, credem că nu e de prisos să amintim încă un scurt dar interesant „vocabular italian-român”, de numai 80 de cuvinte, anexat de I. Heliade-Rădulescu la traducerea făcută de el poeziei epice italiene *Gerusalem liberata*. Și acesta a fost publicat în „Curierul” citat, vol. V (1844—1846, p. 225—229)⁷¹.

Despre dicționarul său „purist” va fi vorba mai departe.

Adăugăm, în sfîrșit, la acest capitol al bilingvismului în epoca 1826—1870, acei *Vocabular istriano-român*, operă a lui Ion Măiorescu, anexat la al său *Itinerar în Istria*, din vara anului 1857, a cărui publicare s-a făcut întîi în revista „Convorbiri literare”, între anii 1868—1874, precum și în volum separat, la București, în 1874. Este și aceasta o contribuție esențială la studiul dialectelor române de peste granițele vechii Dacii.

Sub capitolul *Lexicografia unilingvă*, Mircea Seche prezintă, discută și analizează o serie de dicționare cu caracter specific, apărute între anii 1826—1870 și anume: dicționare generale, enciclopedice, puriste, dicționare de sinonime, de omonime, de neologisme, de rime, dicționarul grotesc și de argou. Subliniem competența cu care autorul analizează *Condica limbii românești* de Iordache Golescu, dicționarul lui I. Costinescu și cel al lui Timotei Cipariu etc.

Venim și aici cu câteva adăugiri și rectificări, pe care le socotim necesare. Cu privire la „dicționarul românesc al filologului și pictorului I. D. Negulici”, menționăm că lucrarea a fost publicată întîi în câteva numere din „Curierul românesc”

⁶⁶ A. Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, 1926, p. 85, nr. 24. Dar N. Iorgă, *Istoria literaturii române, secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1907, p. 175, crede că e originară din Focșani (un Pavloviți, războțezat italianeste Paulini).

⁶⁷ C. I. Andreescu, *op. cit.*, p. 46, 75.

⁶⁸ N. Iorgă, *op. cit.*, A. Gorovei, *op. cit.* și Buletinul „I. Neculce” fasc. VI, 1927, p. 221.

⁶⁹ Pentru toate, vezi Xenopol-Erbiceanu, *op. cit.*, p. 261 și I. Bianu, Gh. Nicolăișca, *Catalogul...*, III, p. 81.

⁷⁰ Republicat de D. Popovici, *I. Heliade Rădulescu, Opere*, București 1943, vol. II, p. 245—318.

⁷¹ D. Popovici, *op. cit.*, p. 618—619 și 624—627.

al lui Heliade; din 1846⁷². Așadar cu doi ani înainte de anul 1848, pe care îl indică M. Seche.

De asemenea, *Vocabularul de vorbe străine în limba română* (purist) al lui I. Heliade Rădulescu, a fost publicat întâi în „Curier de ambe sexe”, anul V (1844—1846) și probabil de aici a apărut în extras la 1847. Opera conține cca. 1100 de cuvinte și a fost retipărită în anul 1943⁷³.

Ocupindu-se de activitatea lexicografică a lui Neculai (Nifon) Bălășescu, Mircea Seche dă despre el câteva date biografice interesante⁷⁴. În legătură cu acestea, amintim și apelul făcut de el în iulie 1853, către domnitorul Grigore Ghica al Moldovei, pentru sprijinirea tipăririi operei sale lexicografice⁷⁵. Întâi arată necesitatea unui „dicționar al limbii naționale”, nu fără a cita eforturile înaintașilor Sincăi, Clain, Coloși și Maior. Apoi precizează că la 1842, Al. D. Ghica, domnul Țării Românești, l-a însărcinat cu alcătuirea unui *dicționar latin-român*. Noul domn Gh. D. Bibescu, s-a „comiteș” cu mitropolitul, ca opera să fie continuată „cu sprijinul Casei școalelor” și astfel, Bălășescu a plecat la Sibiu și a început tipărirea la „solida tipografie a lui Hohmeister”. Se tipăriseră două broșuri⁷⁶, „cam a șasea parte din totul”, când s-a declanșat revoluția din 1848—1849. În 1850 s-a întors la București și a apelat la sprijinul noului domn — al treilea „protector” — care a aprobat la 24 martie 1851 să i se plătească anticipat, din casa statului, 1000 exemplare și să se facă și o „prenumeranție” pe tară. În cererea sa, Bălășescu arată domnului Moldovei că ar mai avea nevoie de 2000 de galbeni pentru terminarea lucrării. Rezoluția domnească a fost favorabilă. Postelnicia a comunicat Departamentului averilor bisericești și a învățăturilor publice că s-a aprobat a se subscrie numărul de exemplare necesare școlilor din țară și a se face o listă de prenumeranție sub patronajul guvernului „după pilda din Țara Românească”⁷⁷.

Asupra acestui lexicon mai aflăm că în 1850, când se hotărîse reînceperea tipăririi lui, contractul fusese pentru 2000 de exemplare, în 160 de coli⁷⁸, iar plata de coală 120 lei.

Mai adăugăm aici următoarele cu privire la N. Bălășescu: a) manuscrisul dicționarului francez-român⁷⁹ se află la Academia Republicii Socialiste România sub nr. 753 și cuprinde 645 file⁸⁰; b) manuscrisul dicționarului latin-român nu se știe unde este.

Al treilea capitol al lucrării lui Seche cuprinde *Lexicografia românească de la 1871 pînă la 1880*, pe drept numită și „perioada marilor dicționare”.

În concluzie precizăm că am făcut o prezentare succintă a lucrării lui M. Seche, cu tendința și a unor completări bibliografice, de care socotim că autorul ar fi îndatorat să fiină seama la o viitoare ediție și — evident — și cu alte observații care se vor mai face de către alții. Avem convingerea că această contribuție a

⁷² D. Popovici, *Louis Aimé-Martin și proiectul de bibliotecă universale de la București*, în „Revista Istorică”, XXII, 7—9/1936, p. 229.

⁷³ D. Popovici, *I. Heliade Rădulescu, Opere*, București, 1943, II, p. 319—367 (vocabularul ocupă 26 p., iar precuvîntarea și observațiile 29 p.).

⁷⁴ M. Seche, *op. cit.*, p. 51.

⁷⁵ Arh. Stat. Iași, Tr. 1764, dosar 1764/1853 și Al. Băleanu, *O scrisoare din anul 1853 a profesorului Nifon Bălășescu, către Gr. Ghica, domnul Moldovei*, în „Revista Arhivelor”, I, 1, 1924, p. 105—108.

⁷⁶ M. Seche, *op. cit.*, p. 51 spune că s-a tipărit prima fascicolă a lucrării (*a — catabolom*); N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, de la 1821 înainte, 1909, Vălenii de Munte, III, p. 103—108, precizează că s-au tipărit 23 coli. Bălășescu însă arată clar: „două broșuri, cam a șasea parte din tot”.

⁷⁷ Arhivele Statului Iași, loc. cit. (rezoluția e parțial înedită).

⁷⁸ N. Iorga, *Viața și domnia lui Barbu Știrbei*, Vălenii de Munte, 1910, p. 81—82; M. Seche, *op. cit.*, p. 51, scrie „80 coli, împărțite în două tomuri”.

⁷⁹ M. Seche, *op. cit.*, p. 46.

⁸⁰ Bianu, Nicolăiasa, *Catajogul...* III, p. 20.

noastră nu știrbește valoarea științifică a lucrării, care a avut să urmărească un material bogat, în mare parte nestudiat și răspândit în diverse publicații cu caracter documentar-istoric, sau chiar material inedit, de prin biblioteci și arhive. Nu e mai puțin adevărat, totuși, că aportul nostru va avea să modifice unele concluzii din prima parte a cărții lui M. Seche. Un fapt pozitiv și foarte însemnat, adus de lucrarea lui M. Seche este, pe lângă acela de o valoare incontestabilă, de a fi dat o privire generală asupra lexicografiei române, din cele mai îndepărtate începuturi, dar și de a fi clarificat și scos în evidență, în mod obiectiv, strict științific, valoarea celor două opere lexicografice din deceniul al optulea al secolului trecut, care sînt dicționarele lui Cihac și cel al lui Laurian și Massim, pe nedrept desconsiderate și „calomniate” timp de aproape un secol — fapte, care prin operele didactice, au pătruns și se mențin în marele public.